

ТМ	Г. XXXV	Бр. 4	Стр. 1771-1776	Ниш	октобар - децембар	2011.
----	---------	-------	----------------	-----	--------------------	-------

Приказ дела
Примљено: 14. 4. 2011.

Наташа Голубовић
Филозофски факултет у Никшићу

СВЕТСКА ЕКОНОМСКА КРИЗА И МЕРЕ ЕКОНОМСКЕ ПОЛИТИКЕ*

Чини се да одабир тренутка за појаву књиге *Слобода избора*, аутора Мирослава Прокопијевића, није могао бити бољи. Најновија глобална финансијска и економска криза задала је главобоље креаторима економске политике у вези с избором адекватних мера за ублажавање последица кризе. Будући да осмишљавање и примена мера усмерених на превазилажење постојеће и евентуално предупређење појаве нових финансијских криза зависи од разумевања узрока и механизма текуће кризе, ова криза представља велики изазов и економској теорији. Економска струка је подељена по овом питању. Док једни узроке текуће кризе траже у глобалном тријумфу идеологије слободног тржишта, други, попут аутора ове књиге, узроке виде у претераној државној регулацији. И једни и други наводе одговарајуће аргументе у прилог својим тврдњама.

Књига *Слобода избора* има занимљиву структуру. На први поглед оставља утисак збирке есеја о различитим темама. Читањем књиге, међутим, лако се долази до заједничке нити која све делове повезује у јединствену целину – *економске слободе* као предуслов економске ефикасности и напретка.

Аутор своје аргументе у корист слободног тржишта образлаже на начин који оставља утисак да неслагање са тим аргументима представља елементарно неразумевање економије и људске природе. Настоји да пружи убедљиве аргументе у прилог тврдње да је државна интервенција у привреди једнако опасна и неделотворна као што је био и социјализам, као и да образложи зашто је слободно тржиште једини економски поредак конзистентан са економским просперитетом широм света и у Србији. Оваква настојања аутора који је на неолибералним позицијама потпуно су разумљива. Док социјализам совјетског типа данас има мало заговорника, држава благостања још увек се сматра пожељном опцијом у односу на нерегулисано, слободно тржиште. Када је у питању административно-централистичко

---

natasa.golubovic@eknfak.ni.ac.rs

* Мирослава Прокопијевић, *Слобода избора*, Завода за уџбенике, Београд, 2010. Припремљено у оквиру пројекта *Одрживост идентитета Срба и националних мањина у пограничним општинама источне и југоисточне Србије (179013)*, који се изводи на Универзитету у Нишу – Машински факултет, а финансира га Министарство просвете и науке РС.

управљање, алтернатива је јасна: тржиште насупрот централистичком управљању привредом, демократија наспрам једнопартијске државе, плуралистичко друштво наспрам тоталитарне државе. Заговорници државе благостања не залажу се за елиминацију тржишта већ инсистирају на одређеном степену државне регулације; нису за елиминисање демократије већ за њено коришћење у циљу постизања жељених друштвених резултата, нису за елиминацију добровољних друштвених односа, већ су за коришћење политике у циљу трансформисања њихове форме и садржаја. Наизглед, једино што се тражи је уступање једног „занемарљивог“ дела личних слобода у замену за претпостављене користи које могу да се обезбеде једино државном интервенцијом. Јер, шта може да буде разумније, умереније и просвећеније од тога, у односу на „екстремизам“ старомодног, класичног либерала, за којег се везује став да је индивидуална слободна најважнија, без обзира на цену. Заговорник државе благостања је такође за слободно тржиште, али ипак не толико „слободно“ као у доктрини класичних либерала. Проблем са овим приступом, као што је то Карл Менгер истакао пре више од 100 година, је „прагматизам који је једним делом веома површан и који, супротно намерама својих заговорника, неизбежно води у социјализам“ (Menger 2008 [1883], стр. 165). Свако ограничавање деловања тржишта и његова замена државном регулацијом узрокује неравнотеже у привреди, што касније служи као изговор даљем повећању регулације све док тржиште не потпадне под државну контролу. Свако непримерено уплитање политике у друштвене односе значи ширење употребе присиле и гушење елемента добровољности у друштвеним интеракцијама. Политика „средњег пута“, тврдио је Мизес, на крају води у неку форму социјализма (von Mises 1952). Аутор књиге такође је недвосмислен по овом питању:

Суштина капитализма је у томе да успешни бивају награђени остваривањем добити, а неуспешни кажњени губитком који су направили. Ако се добици приватизују, а губици социјализују, онда је то један сасвим други поредак – социјализам (стр. 144).

Либерализам заговара индивидуалну слободу, владавину права и приватну својину, као основу слободне размене добара и идеја. Као такав, тесно је повезан с питањем људских права. Вековима се сматрало да су појединци подређени држави и да су права које имају дар од краља, односно државе. Либерали имају другачији став – држава не даје права грађанима већ су грађани извор легитимитета државе. Живот, слобода и својина не постоје зато што су људи усвојили одговарајуће законе. Управо супротно, живот, слобода и својина приморали су људе да донесу законе којима ће их штитити. Према томе, у либералном друштву примарна улога државе је заштита постојећих права појединаца. Она им не даје та права, само спречава њихово кршење. Индивидуализам не говори људима шта да раде, нити које моралне принципе да поштују, већ превасходно ствара оквир унутар којег појединци настоје да остваре своје циљеве. Највећа опасност за личну слободу данас, сматра аутор, долази од саме државе.

Држава угрожава привредне слободе на два начина. Прво, ако њене агенције не реагују у случају кршења права појединаца (не штити власништво, уговор и сл.). Други и вероватно већи ризик за привредне слободе јесте активност саме државе која те слободе ограничава, подрива, па и укида. У

првом случају реч је о пасивном подривању личне слободе, у другом је у питању активно подривање слободе актима државе (стр. 157).

Либерализам подразумева индивидуалну слободу и слободно тржиште. Да би појединац био слободан, држава мора да буде ограничена. Уколико је смисао државе да штити права грађана, онда је сврха устава да ограничи моћ државе.

Свеprisутна држава, чак и под претпоставком да је руковођена најбољим намерама, представља потенцијалну опасност за људску слободу.

Држава принудно узима средства од појединаца да би осигурала јавна добра. Она тиме крши и привредну сувереност потрошача и начело ефикасности. ... Нека верзија минималне државе је вероватно потребна, али не и левијатан који све подређује својим циљевима, а појединцима оставља све мање простора за њихово деловање. Скупа држава са мноштвом регулације главна је сметња слободној и просперитетној привреди (стр. 9).

У периоду после Другог светског рата, ширење јавног сектора, раст субвенција, социјалних трансфера итд., условили су раст јавних расхода и буџетских дефицита. Са растом државне потрошње расли су и порези. Осим што су високи порези дестимулисали производна улагања, они су били и важна детерминанта одливања капитала ван граница земље, у тзв. пореске рајеве. За ову појаву, међутим, нису одговорни порески рајеви и грађани, сматра аутор.

Одговорни су они који подижу највећу галаму – администрације развијених земаља и њихова регулација бизниса и пореска политика. Нико не бежи с улогом и улагањима из своје земље ако га невоља не тера ... Повратак би значио губитак дела новца и дела привредних слобода. Уместо да гоне пореске рајеве, развијене земље треба да сниже порезе и проблем ће бити решен (стр. 64-65).

Основа размене на тржишту је сагласност воља учесника, што значи да је размена добровољна. Ниједна размена на слободном тржишту неће се обавити уколико учесници нису уверени да ће имати користи од ње. Радећи у свом интересу, појединци несвесно раде и у интересу других. У стандардним случајевима размене искључена је могућност да једна страна експлоатише другу. Како је размена добровољна, на добитку је свако ко учествује у њој, истиче аутор. У том контексту он посматра и улогу богатих слојева у друштву.

Богати чине добро другима јер им нуде оно што желе. Богатим појединцима новац је награда за услуге које су чинили другим људима. Зато што су добро погодили оно што многи људи желе да имају, купци високо вреднују њихове услуге. Да нема тог вредновања, не би било ни тако обилне надокнаде (стр. 16).

Државну интервенцију у привреди аутор посматра као својеврсни зачарани круг. Својом интервенцијом држава ствара додатне неравнотеже у привреди, што касније користи као изговор за ширење регулације.

Регулација је постала свеприсутна. Ствара се утисак да проблеме изазивају нерегулисана тржишта, а да проблеми нестају када се појави регулација. Регулација не само да не решава проблеме него ствара нове, најче-

шће још теже. У стандардне спадају тзв. државна грешка, инструментализација државе од стране приватних интереса, нестручност, корупција... Неке регулације су неизбежне, као што су кривични, облигациони или саобраћајни закони, али су оне малобројне (стр. 105).

Већина монопола, истиче аутор, настала је захваљући државној интервенцији. Држава је ограничењима уласка на тржиште, лиценцама и другим инструментима довела до тога да на знатном броју тржишта постоји само један или мали број понуђача. У том контексту, антимонополска политика заправо лечи грешку коју је претходно направила држава.

Највећу одговорност за појаву глобалне финансијске и економске кризе 2007. године, по мишљењу аутора, има држава. Наиме, у једном тренутку је регулација сектора комерцијалних банака достигла такве размере, да је дошло до сељења капитала у далеко мање регулисани сектор инвестиционог банкарства и разних врста фондова. Мањи степен регулације подразумевао је једноставније и јефтиније пословање, односно већу зараду.

Држава је донела закон о стамбеним кредитима за сиромашне, држава је имала политику „јефтиног новца“, држава је дала монопол рејтинг агенцијама, државе су се договориле о Базелским стандарима, коначно, држава је та која је пререгулисала комерцијалне банке. Једини недржавни фактор који је деловао у кризи јесте похлепа банкара и других инвеститора (стр. 141).

Ни похлепа, по аутору, није сама по себи лоша. Када је систем подстицаја лош, онда можемо говорити о негативној улози похлепе. Тако је грешка у регулацији Базелских стандарда подстакла многе инвестиционе банке да улажу у хартије засноване на хипотекама. Ради се о рационалном понашању банкара у условима правила која су их погрешно подстицала. Држава, која је практично својим политикама и регулацијама изазвала кризу, сада интервенише да бу ублажила последице кризе. Држава је узела активну улогу у санирању последица кризе кроз политику јефтиног новца, куповину удела у проблематичним банкама и фирмама, кредитне гаранције, директну помоћ појединим делатностима, национализацију дела аутоиндустрије итд. Све су гласнији и захтеви за променом регулације у низу области. Велики проблем пословне регулације, истиче аутор, је то што се она нужно односи само на прошле, а не и на будуће грешке. Тако регулација прошлих грешака постаје извор нових поремећаја у привреди.

У наредној рунди регулације, инвестиционе банке биће много регулисаније, па самим тим и много мање занимљиве за улагања. Улагања ће наћи себи неки други канал, где могу да буду продуктивнија, можда ће то бити нека нова врста „банке“. Вероватно се у датим околностима опет ништа не би променило, јер већина често степен ризика схвата тек пошто направи финансијски губитак (стр. 60).

Врло често су законска решења и апсурдна и штетна за одређену пословну активност (стр. 11). Позивајући се на врло дугу традицију погрешне привредне регулативе у Србији, аутор наводи и примере новијих грешака, као што је нпр. регулатива у погледу оптичарских радњи. Да је решење које предлаже регулација добро и у интересу обе стране у трансакцији, истиче аутор, нашли би га сами актери трансакција и не би било потребно да се на-

меће законима. Тако је, рецимо, општи колективни уговор превише ригидан да би могао да одрази услове пословања у различитим гранама и предузећима. Колективни уговори и минималне наднице које гарантује држава поскупљују рад и доводе до раста незапослености. С друге стране, скупљи рад додатно оптерећује трошкове, поскупљује производе и утиче на смањење конкурентности привреде. Стога би, истиче аутор, општи колективни уговор требало избацити из Закона о раду као законску обавезу и препустити вољи и договору синдиката и послодаваца.

Раст државне интервенције имплицира пребацивање ресурса из приватног сектора, где се они рационалније користе, у неефикасни државни сектор. Кроз ту призму аутор сагледава и антимонополску регулативу:

Антимонополски закони су механизам кроз који регулатори траже начин да пренесу одлуке о употреби средстава из приватних руку у руке бирократа. Фасада која омогућава ту прераспделу утицаја с приватног у јавни сектор привреде јесте оправдан страх од монополизације тржишта (стр. 27).

Приватизација, осим што повећава привредне слободе, утиче и на личну независност и слободу уопште. Она ствара услове за пребацивање ресурса из мање ефикасне у ефикасније руке. Будући да повећава удео приватног сектора у националном доходу, приватизација смањује утицај политике на привреду. У том контексту, интересантна су размишљања аутора о могућности приватизације новца. Монопол на емисију новца један је од последњих државних монопола у привреди и као такав представља извор искушења за власт и средство манипулације.

Инфлаторна природа новца могла би се искоренити само добром монетарном политиком или његовом приватизацијом. Како добра монетарна политика зависи од понашања власти, а оно је ћудљиво и нема механизам осигурања попут конкуренције разних врста приватног новца. Као што је тај монопол једном настао, тако је вероватно да ће он једног дана почети да нестаје, најпре у неким државама, а онда можда и у свим (стр. 45).

Уколико механизам тржишних цена обезбеђује да ресурси иду у најпрофитабилније употребе, тада би стварање услова за слободну размену представљало најбољу привредну политику.

А то је, заправо, политика у којој привредне политике нема. Јер, политика се и састоји од неких команди, а размена ће бити утолико ефикаснија уколико систем цена има шире, а политика и држава уже поље деловања. Привреда је ефикаснија што је слободнија, то јест што је више дерегулисана и деполитизована (стр. 22).

Либерализам заговара једнаку слободу и резултира неједнаким резултатима. Социјализам инсистира на уравниловци, чиме ограничава слободу. Са либерализмом имамо слободу, просперитет и неједнаку расподелу богатства. Са социјализмом имамо једнакост, сиромаштво и одсуство слободе. Ма колико жудели за неком трећом алтернативом она, по аутору, једноставно не постоји.

Научну и стручну јавност свакако ће заинтриговати ова књига. Наслови делова рукописа, попут „Шта је добра антимонополска политика“,

„Конкуренција“, „Новац“, „Замке регулације“, „Привредна криза 2007. године“, „Привредна слобода“ и сл., показују да се аутор ухватио у коштац са актуелним питањима економске науке и економске стварности. Кроз све текстове, аутор истиче аргументе у корист слободне тржишне привреде и против државног интервенционизма. Својевремено је Роџер Гарисон (Garrison 1991), пишући приказ једне збирке есеја Лудвига фон Мизеса, истакао да је Мизес показао готово бескрајно стрпљење према лаицима који желе да стекну увид у логику економских принципа, те да је писање економских текстова стилем који је и лаицима разумљив сматрао једним од важнијих задатака економиста. За разлику од експерата у природним наукама, где примена знања није условљена разумевањем и одобравањем шире јавности, економски експерти морају да „образују“ јавност. Другим речима, тржишно решење економских проблема можемо да постигнемо само ако учесницима у политичком процесу крајње јасно и аргументовано укажемо на недостатке државног интервенционизма. На ову врсту стрпљења наилазимо и код аутора *Слободе избора*. Посебан квалитет овог рукописа је тај што је материја изложена јасно, разумљивим језиком, кроз мноштво примера који су пажљиво одабрани. Аутор је на тај начин покушао да сложене економске феномене приближи што ширем кругу читалаца и нема сумње да је у томе успео. Критичка евалуација политичких и економских последица државне регулације, врло надахнута одбрана слободног тржишта, као и предложене алтернативе интервенционистичкој политици свакако ће наићи на одговарајући одјек у научној и стручној јавности.

ЛИТЕРАТУРА

- Garrison, Roger 1991. Economic freedom and interventionism: An anthology of articles and essays, by Ludwig von Mises. (Selected and edited by Bettina Bien Greaves, Irvington-on-Hudson, New York: Foundation for economic education 1990) *The Review of Austrian Economics* 5 (2): 119–21.
- Menger, Karl. 2008. [1883] *Истраживања о методи друштвених наука, с посебним освртом на политичку економију*, Београд: Службени гласник.
- Mises, Ludwig von. 1952. Middle-of-the road policy leads to socialism. In *Planning for freedom*, 18–35. South Holland, Illinois: Libertarian Press.